

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.012

Т. Г. Величко

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТА ЕФЕКТИВНІСТЮ ГАЛУЗЕВИХ РИНКІВ

Анотація. У статті здійснено аналіз особливостей галузевих ринків та проблем їх розвитку в Україні. Обґрунтовано критерії та наведено їх класифікацію з метою підвищення ефективності. Відповідно до виявлених особливостей охарактеризовано напрями удосконалення управління розвитком та підвищення ефективності галузевих ринків. Вони стосуються оптимізації транзакційних витрат, вертикальної інтеграції підприємств та державного регулювання ринків і підтримки вітчизняних товаровиробників. У перспективі удосконалення управління також буде здійснюватися за допомогою ринкових та державних інститутів.

Ключові слова: галузеві ринки, підприємства, розвиток, ефективність, транзакційні витрати, вертикальна інтеграція, державне регулювання, удосконалення, управління.

Summary. The article analyzes peculiarities of branch markets and problems of their development in Ukraine. The criteria are justified and their classification is presented in order to increase efficiency. In accordance with the revealed features, the directions of improvement of management of development and increase of efficiency of the branch markets are described. They concern optimization of transaction costs, vertical integration of enterprises and state regulation of markets and support of domestic commodity producers. In the future, improvements in governance will also be carried out with the help of market and state institutions.

Key words: sectorial markets, enterprises, development, efficiency, transaction costs, vertical integration, state regulation, improvement, management.

Постановка проблеми. Важливим завданням сучасного стану розвитку національної економіки є відродження внутрішнього ринку як головного чинника економічного зростання. Базовими у ринкових системах є галузеві ринки, які виступають складовою частиною всіх типів ринку. Сталий розвиток економіки України у середньо- та довгостроковій перспективі можливий за умови ефективного їх функціонування. Це зумовлено тим, що саме на них формуються грошові доходи домогосподарств, підприємств, органів державної влади, задовольняється їх платоспроможний попит на вітчизняні та імпортовані товари, послуги. На зовнішньому ринку суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності отримують доходи від експорту продукції, які, у кінцевому підсумку, спрямовуються на внутрішнє споживання. Тому їх всебічне дослідження з метою удосконалення управління розвитком є актуальним, має теоретичне і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідження розвитку управління та підвищення ефективності галузевих ринків значний внесок

зробили як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, заслуговують на увагу праці таких вчених, як Р. Коуз, О. Вільямсон, Дж. Робінсон, М. Уотерсон, У. Дж. Баумоль, Дж. Стіглер, А. І. Ігнатюк, Т. О. Осташко та інших. Проте окремі напрями розвитку управління ефективністю галузевих ринків з урахуванням сучасного стану та проблем функціонування вітчизняних підприємств розкрито недостатньо. Так, дослідження галузевих ринків в умовах посилення конкуренції вимагає пошуку нових підходів щодо створення сприятливих умов у їхньому розвитку, оптимізації рішень у сфері системного управління, співпраці державних органів управління і підприємницьких структур.

Метою статті є визначення напрямів удосконалення управління підвищенням ефективності та розвитком галузевих ринків у нестійких умовах господарювання і з використанням інститутів державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі галузеві ринки розглядаються як сукупність відносин між продавцями, що за-

© Т. Г. Величко, 2017

Бібліографія ДСТУ:

Величко Т. Г. Напрями удосконалення управління розвитком та ефективністю галузевих ринків / Т. Г. Величко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2017. — № 4 (40). — С. 9–12.

References (APA):

Velichko, T. G. (2017). *Napriamy udoskonalennia upravlinnia rozvytkom ta efektyvnistiu haluzevykh rynkiv* [Directions for improvement of development and effectiveness of industrial markets]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (40), 9–12 (in Ukr.).

ймаються однаковим видом діяльності і створюють однаковий за цільовим призначенням товар, та покупцями, які формують попит на цей продукт, з приводу купівлі-продажу цього економічного блага. Їх систематизують за різними ознаками, найпоширенішою з яких є об'єкт обміну. За об'єктом обміну всі галузеві ринки є різними, проте вони можуть бути порівняні між собою за обсягом обороту продукції у вартісному виразі, а також за динамікою розвитку.

Тому вказаний спосіб систематизації галузевих ринків широко використовується в економічній теорії, практичній роботі органів влади, господарській діяльності підприємств для характеристики товароруху певного виду продукції в національній економіці. На основі об'єкта обміну галузеві ринки об'єднуються у видові групи: ринки товарів кінцевого споживання (споживчі, інвестиційні товари); послуг; ринки виробничих ресурсів (трудових, первинних і оброблених природних, інвестиційних, інформаційних ресурсів) [1, с. 21].

Основною ознакою щодо виокремлення різних видів галузевих ринків на практиці є класифікація видів економічної діяльності, продукції та послуг. У першій із них класифікаційною ознакою є вид діяльності, що визначається виробничим процесом, типом сировини, її обробки і технології виробництва, характером виробленої продукції та наданих послуг, напрямками використання продукції та послуг. Характерною ознакою класифікації є те, що один і той же код мають багато об'єктів (табл. 1).

Структура галузевого ринку, як вже зазначалося, характеризується чисельністю і розподілом продавців та покупців, рівнем диференціації, наявністю або відсутністю бар'єрів входження на ринок нових фірм, рівнем вертикальної інтеграції підприємств, ступенем диверсифікації виробництва фірми. Для її оцінки використовуються такі індикатори, критерії й показники: концентрації, серед яких загальний рівень активності великих корпоративних підприємств, рівень домінування на ринку одного або декількох продавців, рівень монопольної влади, масштаби підприємств, крива концентрації, індекси концентрації діяльності, товарів і ресурсів; види та рівень бар'єрів входження на ринок нових підприємств; рівень спеціалізації й диверсифікації підприємств за товарними лініями та послугами; рівень горизонтальної та вертикальної інтеграції підприємств; рівень конкуренції та конкурентоспроможності підприємств.

Характерною ознакою сучасних галузевих ринків в Україні є слабкість ринкових інститутів, неефективність наявних механізмів державного регулювання соціально-економічних процесів, розвиток тіньових, віртуальних і фіктивних господарських відносин [2, с. 46]. Тому в управлінні їх удосконаленням та підвищенні ефективності важливим є врахування усього комплексу макроекономічних (темпи економічного зростання, рівень інфляції, безробіття, параметри монетизації еко-

Таблиця 1

Класифікація галузевих ринків

Ознаки класифікації	Види ринків
Вид діяльності	Визначаються за КВЕД
Сектор економіки	— ринки первинного сектору (видобувного, сировинного); — ринки вторинного сектору (обробного); — ринки третинного сектору (інфраструктурного); — ринки четвертинного сектору (розподільчо-обмінного); — ринки п'ятинного сектору (соціально-управлінського)
Охоплення території	— глобальні; континентальні; міжнародні; — національні; регіональні; міжрегіональні; — місцеві; локальні
Рівень конкуренції	— конкурентні ринки; — ринки природної монополії; — ринки з індивідуальним домінуванням — ринки з колективним домінуванням
Реагування на стадії економічного циклу	— ринки стабільного розвитку; — ринки циклічного розвитку
Привабливість щодо інвестицій	— зростаючі; стабільні; циклічні; — нестабільні; ризиковані
Динаміка витрат	— зі зростаючими витратами; — з постійними витратами; зі змінними витратами; — зі спадаючими витратами
Стадії зрілості попиту	— піонерний; зростаючий; розвинений; згасаючий
Висота бар'єрів входження	— галузі із вільним входженням; з неефективними бар'єрами; з ефективними бар'єрами; з блокованим входженням

номіки тощо) і мікроекономічних (мотиви й цільові установки економічної поведінки виробників і споживачів, механізми та інструменти управління і прийняття рішень в локальних структурах ринку тощо) чинників, які впливають на ринковий розвиток, чітко бачення взаємозв'язків між ними.

Для вітчизняних галузевих ринків також характерним є надмірний вплив глобальних чинників. Переорієнтація виробників на зовнішні ринки робить їх більш чутливими до кон'юнктурних коливань на цих ринках. Вузкість внутрішніх ринків робить країну, таким чином, високозалежною від зарубіжних торговельних партнерів. Це дає підґрунтя не лише для економічного, але й для політичного тиску. Низька платоспроможність населення спричиняє утруднення зв'язків між виробником і споживачем. Через крайню обмеженість споживача в коштах його вимоги до товарів знижуються, він переключається на більш дешеві, незважаючи на низьку якість, товари. Це зменшує можливості нецінової конкуренції підприємств, послаблює стимули до підвищення якості та покращання споживчих характеристик товарів, спричиняє згортання галузевих ринків.

Галузеві ринки України мають дефіцит або викривленість інформації для суб'єктів господарювання щодо стану попиту, суспільної оцінки ефективності виробництва, рівня його конкурентоспроможності. Адже джерелом такої інформації має виступати сам ринок. Однак звужений ринок робить цю інформацію некоректною, частково недоступною або й відсутньою, що веде до зниження раціональності очікувань економічних суб'єктів. Наслідками дефіциту інформації є втрата мотивації до ефективної діяльності економічного суб'єкта, неефективне використання ресурсів, консервування технологічної, економічної та організаційної структури, зрештою — неможливість формування ефективної стратегії розвитку й управління ним на мікрорівні.

Наведені чинники можуть призвести до поширення деструктивних процесів економічного розвитку. Вони перешкоджають становленню конкурентоспроможних підприємств, сприяють збереженню монополізації ринків, ведуть до необґрунтованого завищення цін, стають на заваді поширенню синергетичних ефектів галузевого зростання на всю економіку, сприяють тінізації економіки, розвитку бюрократії й корупції. Це створює суттєві загрози економічній безпеці України, веде до деформації дії основних ринкових законів.

Останнє, у свою чергу, знижує ефективність економічної стратегії держави. Подальше поліпшення ситуації на галузевих ринках залежить, насамперед, від результативності інституційних реформ. Подолати деформації національного ринку можна лише на основі інституційних пере-

творень — розвитку конкуренції, зниження рівня монополізації виробництва, повного і прозорого доступу до фінансових ресурсів, забезпечення рівності прав власності тощо. У наш час у цьому напрямі здійснюються реформи в освіті, охороні здоров'я, адміністративно-територіальна реформа.

Удосконалення управління ефективністю галузевих ринків доцільно розробляти за такими напрямами:

1. Трансакційних витрат — профіль галузі — вертикальна інтеграція (Р. Коуз, О. Вільямсон). Цей напрям передбачає: аналіз завдань, напрямів та перспектив розвитку галузевих ринків; оцінку меж зростання розмірів підприємств на основі трансакційних витрат; визначення наслідків процесів злиття та поглинань; оцінку та діагностику процесів вертикальної й горизонтальної інтеграції [3].

2. Мінімальних витрат — ємність галузі — оптимальна кількість підприємств (М. Уотерсон, У. Дж. Баумоль). Основна увага зосереджена на мінімальному ефективному розмірі підприємства та пов'язаному з ним поняттям ефекту масштабу виробництва.

3. Ефективності конкуренції та підтримки засобами державного регулювання (Дж. Стіглер). Напрямок передбачає дослідження відносин конкуренції, конкурентних переваг і конкурентоспроможності на галузевих ринках та удосконалення державного регулювання їхнього розвитку [4].

Дослідження, проведені в межах першого напрямку управління ефективністю, дозволяють визначити підприємство як сукупність контрактів, розмір яких залежить від трансакційних витрат. Найбільш точно визначення поняття фірми (підприємства) на основі трансакційних витрат дав Р. Коуз у праці «Природа фірми»: «фірма є вигідною тому, що діяльність на ринку пов'язана з певними витратами, а створивши організацію і управляючи розміщенням ресурсів адміністративними методами, можна позбавитися цих витрат...» [3].

Організація галузей, таким чином, залежить від співвідношення між витратами на здійснення ринкових трансакцій і витрат на організацію тих самих операцій у межах підприємств, які можуть виконати ці ж завдання більш економічно та ефективно. Крім того, витрати на організацію у межах підприємств залежать від того, які ще види діяльності (отже, і витрат) вони здійснюють. Саме розміри підприємств є визначальними для структури галузевих ринків.

Другий напрям управління ефективністю передбачає, що наявність економії від масштабу є необхідною і достатньою умовою для обґрунтування концепції мінімального ефективного розміру підприємства, тобто такого виробництва продукції, за якого підприємство зможе мінімі-

зувати свої витрати. За умови зростання ефекту масштабу мінімальний ефективний розмір підприємства відповідатиме невеликим обсягам випуску продукції [5, с. 263]. Тому в таких галузях існує значна кількість дрібних виробників, а великі підприємства не будуть більш ефективними.

Така ситуація притаманна для галузей, в яких панує вільна конкуренція. Якщо економія від масштабу зростає, а згодом зберігається незмінний ефект, то підприємство досягає мінімальних витрат у розрахунку на одиницю продукції при відносно невеликих обсягах її випуску. Тому навіть малі підприємства будуть конкурентоспроможними порівняно із середніми і великими. Тобто в галузях з такими умовами формування середніх витрат ефективно співіснують різні за розмірами підприємства.

Зростання ефекту масштабу виробництва показує, що мінімальні витрати будуть досягатись за умов великомасштабного виробництва продукції. При цьому дрібні підприємства не в змозі конкурувати з великими. У таких галузях виробництво продукції може бути зосереджене в одному підприємстві, яке задовольнятиме увесь попит на ринку та гарантуватиме мінімальні витрати. Така ринкова ситуація набуватиме рис природної монополії.

Третім напрямом удосконалення управління ефективністю розвитку галузевих ринків є управління відносинами конкуренції та механізм їхнього державного регулювання. Аналіз стану конкуренції на початку формування ринкових відносин свідчить про відсутність великих корпорацій, невтручання держави у ринковий механізм взаємодії між підприємствами. Однак процеси концентрації ресурсів і капіталів призвели до об'єктивної необхідності дослідження причин недосконалості відносин конкуренції, різних структур ринків за кількістю учасників, однорідністю або диференційованістю товару, бар'єрами входження, здатністю підприємств впливати на ринкову динаміку цін.

Це зумовило появу нецінових методів конкуренції, диференціацію продукції та реклами, розвиток маркетингових каналів збуту. Подальша соціологізація діяльності сприяла виникненню державно-приватного партнерства, соціальної відповідальності підприємств. Державне регулювання поширюється також на захист вітчизняного ринку, підтримку вітчизняних товаровиробників [6, с. 134]. При цьому напрями удосконалення управління ефективністю галузевих ринків мають певні переваги, що відображено у висновках.

Висновки. Управління ефективністю галузевих ринків на основі удосконалення трансакційних витрат і об'єднання підприємств шляхом

вертикальної інтеграції робить галузь привабливою для інвестування і стійкою до негативних проявів жорсткої конкуренції. Визначення оптимальної кількості підприємств у галузі на основі ефекту масштабу виробництва дозволяє досягти об'єктивної величини витрат за критерієм їх мінімізації і, як наслідок, утримувати провідні позиції з точки зору прибутковості виробництва окремих видів продукції. Ефективне функціонування галузевих ринків в умовах зростання конкуренції ґрунтується також на здійсненні державного регулювання, яке здатне підтримати сприятливі умови для розвитку вітчизняних підприємств та інших бізнесових структур.

Література

1. Ігнатюк А. Вертикально інтегровані структури на галузевих ринках / А. І. Ігнатюк // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка — 2009. — № 109. — С. 19–23.
2. Структурні зміни та регулювання ринків в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі України : наук. доп. / за ред. чл.-кор. НАН України Т. О. Осташко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». — К., 2015. — 94 с.
3. Коуз Р. Экономика организации отрасли: программа исследований / Р. Коуз // Фирма, рынок, право [пер. с англ.]. — М. : Новое издательство, 2007. — С. 58–74.
4. Stigler, G. J. (1971). The Theory of economic regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*, 2, 3–18.
5. Шульц С. Економічний простір України: формування, структурування та управління / С. Шульц. — Львів : ІРД НАН України, 2010. — 408 с.
6. Бажал Ю. М. Теорія соціально-технологічної парадигми як методологія визначення пріоритетів економічного розвитку України / Ю. М. Бажал // Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія: у 2 ч. Ч. 1 / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — С. 129–145.

References

1. Ihnatyuk, A. (2009). *Vertikalno intehrovani struktury na haluzevykh rynkakh* [Vertically integrated structures in the branch markets]. *Visnyk KNU im. Tarasa Shevchenka*, 109, 19–23 (in Ukr.).
2. Ostashko, T. O. (ed.) (2015). *Strukturni zminy ta rehulyuvannya rynkiv v umovakh liberalizatsiyi zovnishnoyi torhivli Ukrainy* [Structural changes and regulation of markets in conditions of liberalization of foreign trade of Ukraine]. Kyiv, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy» Publ. (in Ukr.).
3. Kouz, R. (2007). *Ekonomika organizatsii otrasli: programma issledovaniy* [Economics of the organization of the industry: a program of research]. Moscow, Novoye izdatelstvo Publ. (in Rus.).
4. Stigler, G. J. (1971). The Theory of economic regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*, 2, 3–18 (in Engl.).
5. Shults, S. (2010). *Ekonomichnyy prostir Ukrainy: formuvannya, strukturuvannya ta upravlinnya* [Economic space of Ukraine: formation, structuring and management]. Lviv, IRD NAN Ukrainy Publ. (in Ukr.).
6. Bazhal, Yu. M. (2008). *Teoriya sotsialno-tekhnologichnoyi paradyhmy yak metodolohiya vyznachennya pryoritetiv ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Theory of socio-technological paradigm as a methodology for determining the priorities of Ukraine's economic development]. In V. M. Heits, A. A. Mazaraki (eds.) *Priorytety natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiynikh vyklykiv* [Priorities of national economic development in the context of globalization challenges]. Kyiv, Kyiv. nats.torh.-ekon. un-t Publ., 129–145 (in Ukr.).